

Δικαιοσύνη ÎN LIMBAJUL BIBLIC. O SCURTĂ INCURSIUNE FILOLOGICĂ, EXEGETICĂ ȘI TEOLOGICĂ

Cătălin VARGA

Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca

Abstract

This study tries to analyse the derivatives of the concept δικαιοσύνη using either philological, exegetical and theological dimensions of the etimon. In the Old Testament, δικαιοσύνη is synonymous with the concept of “making justice”, and in the ancient greek literature, dresses an adjectival value meaning “righteousness, proper behavior”. The concept brings light on new dimensions into the New Testament area, emphasizing pauline theology, where δικαιοσύνη is the action of God through man, reaching it to be’s aristocratical dignity, the one of God’s Image.

Keywords: justice, proper behavior, righteousness, New Testament theology

I. Prolegomene

Toate derivatele lui δικαιοσύνη își au rădăcina din substantivul *δίκη*, care înseamnă „înțelepciune”, „instrucțiune”. Având fundamentul în spațiul religios, *δίκη* este un element superior al cosmosului, izvorât din Dumnezeu și aflat la baza relațiilor interumane¹. Substantivul δικαιοσύνη („dreptate”, „justiție”) este compus din rădăcina *δικαι-οσύνη*, împrumutând valențele deja amintite, dar și alte sensuri: *δικαι-όσυνος* („gardianul dreptății”); *δικαι-οφειλής* („având doar o aparență a dreptății”); *δικαιο-δοτέω* („a face dreptate”); *δικαιο-λογέω* („a susține legea, a pleda pentru cauza sa”²) etc. Prima referință a

¹H. Seebass, *Justicia*, în col. „Diccionario Teologico del Nuevo Testamento”, vol. 2, Lothar Coenen, Erich Beyreuther, Hans Bietenhard, eds., Edición preparada por Mario Sala y Araceli Herrera, tercera edición, Ediciones Sigueme, Salamanca, 1990, p. 404.

²Anatole Bailly, *Abrégé du dictionnaire Grec-Français*, Hachette, Paris, 1901, p. 217.

termenului este aceea de a face dreptate, de-a împlini legea; în plan secund, de a menține dreptatea sau a porunci în vederea obținerii dreptății; iar în plan terț, acela de a pedepsi, de a declama sentința³. Ca justiție, *δικαιοσύνη* este înțeles de Sfântul Clement Alexandrinul (*Pedagogul*, 1:8) ca vârf al virtuților cardinale; iar ca justiție a lui Dumnezeu, *δικαιοσύνη* este văzut de Sfântul Grigorie de Nyssa ca element ontologic al făpturii umane. Ca dreptate, Hristos este paradigma prin excelență a lui *δικαιοσύνη*, întru Care cei păcătoși își găsesc îndreptarea, și care ne arată atât sfințirea vieții lui Hristos cât și a îngerului dreptății. Pentru om, în general, *δικαιοσύνη* ține de dimensiunea lui firească (Sfântul Clement Alexandrinul, *Stromatele*, 1:19) sau de cunoștințele obținute printr-o filosofie înaltă (*Stromatele*, 1: 5), respectiv prin intermediul Legii (*Pedagogul*, 1:9), îndreptare dobândită prin har, cu ajutorul credinței, cum este cazul lui Avraam (Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilie la Romani*, 17:2), sau prin Botez, sau prin teamă față de Dumnezeu, sau prin inițierea convertirii inimii și a minții, respectiv prin analogie cu viața viitoare⁴. Cercetătorii interpretează *δικαίωω*, *δικαίωσις*, respectiv *δικαιοσύνη* în contextul imediat următor al unei îndreptări legale, juridice, creștinii fiind îndreptați în baza slujirii ispășitoare a lui Hristos, deși totuși pare că Sfântul Pavel uzează de termenul acesta în contextul Legământului dintre Dumnezeu și poporul Său, și nu în cel al unor proceduri legale (Romani 3, 24; 4, 25). Aceștia recunosc că este dificil a traduce în orice altă limbă expresia: „a fi în relație justă cu cineva, ceva”, cu toate că de cele mai multe ori echivalentul cel mai onest este „a fi în relații drepte cu celălalt, precum trebuie să și fie”⁵.

Așadar, înțelesul etimologic de bază al lui *δικαιοσύνη* este cel de dreptate, deși prezintă o arie semantică largă: în gândirea iudaică termenul se referă la „darul salvării”, în contrast cu cea elină, care declină sensuri ca: „legal, corect, onest”. În mai multe pasaje neo-

³ Henry George Liddell, Robert Scott, *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 1996, p. 429; Alfred E. Tugby, *Lexico Grieco-Español del Nuevo Testamento*, Editorial Mundo Hispano, El Paso, Texas, 1996, p. 245.

⁴ W.H. Geoffrey Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 1961, pp. 369-370.

⁵ Johannes P. Louw, Eugene A. Nida, Rondal B. Smith, Karen A. Munson, *Greek-English Lexicon of the New Testament based on semantic domains*, vol. 1, United Bible Societies, New York, 1989, p. 451.

testamentare, ambele gândiri prezentate vor influența istoria dezvoltării lui *δικαιοσύνη*⁶.

Δικαιοσύνη în Vechiul Testament

În Vechiul Testament, registrul semantic al lui *δικαιος* intră în strânsă legătură cu rădăcina *קָדַשׁ* („a face dreptate”, „a pune lucrurile în ordine”⁷), care în ediția „Kittel”⁸ se regăsește de 504 ori, iar în ediția „Ralphs LXX”⁹ ocurența termenului este mai scăzută cu zece procente¹⁰. Această judecată exercitată de foruri competente nu avea ca ultim scop condamnarea, ci mai degrabă îndreptarea, întocmai precum David cere judecată de la Dumnezeu (Ps. 25, 1); ceea ce înseamnă că judecata restabilește echilibrul comunității¹¹. În istoria lui Israel, regele era cel investit cu judecarea comportamentelor sociale (II Regi 14, 1-20; 15, 1-6; II Paralipomena 19, 5-7; Psalmul 71, 1-2)¹², în toate celelalte situații, iudeii își îndreptau deprecațiunile spre YHWH, ultimul reper în materie de judecată¹³. Derivatele

⁶ K. Kertelge, art. „*δικαιοσύνη, ης, ή dikaiosynē Gerechtigkeit*”, în col. „Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament”, vol. 1, herausgegeben von Horst Balz und Gerhard Schneider (eds.), Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, Berlin, 1992, pp. 785-786; H. Cremer, J. Kögel, *Biblisch-theologisches Wörterbuch des neutestamentlichen Griechisch*, Verlag Friedrich Andreas Perthes, Stuttgart, 1923, p. 311.

⁷ Francis Brown, *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 1907.

⁸ Rudolf Kittel, *Biblia Hebraica*, J.C. Hinrichs, Leipzig, 1909.

⁹ Alfred Rahlfs, Robert Hanhart, *Septuaginta*, ediția a II-a, Deutsche Bibelgesellschaft, 2007.

¹⁰ J.A. Ziesler, *The Meaning of Righteousness in Paul. A Linguistic and Theological Enquiry*, în col. „Society for New Testament Studies Monograph Series”, vol. 20, Matthew Black (ed.), Cambridge University Press, 1972, p. 18.

¹¹ W.F. Lofthouse, *The Righteousness of God*, în „The Expository Times”, anul L (1939), pp. 341-345.

¹² Cătălin Varga, *Teologia și exegeza episodului „Schimbarea la Față” (varianta lucanică). Την βασιλείαν του θεού sau Anticiparea Esbatonului*, în „Altarul Banatului”, anul XXIV (2013), nr. 7-9, p. 84.

¹³ Henri Cazelles, *A Propos de quelques textes difficiles relatifs à la justice de Dieu dans l'Ancien Testament*, în „Revue Biblique”, 1951, nr. 2, p. 169. Ca Rege al poporului ales, YHWH este Cel care guvernează istoria, intervenind în momentele de cotitură (Iosua 1, 9; 2, 24; 3, 7; 6, 20 etc.) prin profeții și mesagerii Săi (Isaia 1, 18; 25, 6-7; 40, 4-5; Ieremia 6, 16-19; 15, 19; Iezechiel 33, 2-20; 37, 9; Maleahi 3,1). Ca Judecător (Psalmul 95, 10-13), YHWH inspiră scrierile vechiului legământ de responsabilitatea distribuirii unei dreptăți sociale echivalente cu patologia faptei.

verbului קָדַשׁ sunt următoarele. La Hiph'il, verbul ebraic poate fi tradus ca sinonim al lui *δικαιοῦν*, iar sensul este de accentuare a nevinovăției, a dreptății; în ambele cazuri, omul este declarat drept din pricina faptelor sale (Iov 27, 5; Isaia 53, 11; Daniel 12, 3). Așadar, forma Hiph'il reprezintă restaurarea comunității sau a relațiilor din perspectiva Legământului, îmbrăcând astfel o dimensiune etică. Forma *Qal* a verbului se traduce prin „a fi drept”, în logica civică sau juridică, sau în ambele sensuri. Forma *Pi'el* numără cinci instanțe (Ieremia 3, 11; Iezechiel 16, 51. 52; Iov 32, 2. 32. 33) toate demonstrând existența reală a dreptății. *Niph'al* se regăsește doar în Daniel 8, 14, însemnând, fără îndoială, acțiunea prin care se restabilește ordinea, acțiune întocmită de Dumnezeu Însuși. În cele din urmă, forma Hithpa'el, întâlnită în Facerea 44, 16, este sinonimă cazului *Pi'el*, arătând împlinirea dreptății din perspective etice și juridice¹⁴. În concordanță cu verbele de mai sus intră și substantivul *sedeq, sedāqāb* (dreptate, justete), purtând, în esență, aceeași semnificație¹⁵. Prin urmare, conceptul de „dreptate” sau „îndreptare” în Vechiul Testament este concentrat în termeni definind obiecte, pe om și Dumnezeu, luând valoare hotărâtoare în iconomia faptelor noastre. Astfel că omul îndreptat este acela care se supune legii (Levitic 19, 36¹⁶), este acela care împlinește Legământul, pentru că

¹³ Vezi Leo G. Perdue, *The Blackwell Companion to the Hebrew Bible*, Blackwell Publishers, Oxford, 2001, p. 243; Aubrey Johnson, *Sacral Kingship in Ancient Israel*, University of Wales Press, Cardiff, 1967, pp. 6-7; Gerhard Von Rad, *Old Testament Theology*, vol. 1, SCM Press Ltd, London, 1975, p. 372; Edmond Jacob, *Théologie de L'Ancien Testament*, Delachaux&Niestle, Neuchatel, Paris, 1955, pp. 75-82.

¹⁴ J.A. Ziesler, *op. cit.*, pp. 18-21; R. Laird Harris, Gleason L. Archer, Bruce K. Waltke, *Theological Wordbook of the Old Testament*, Moody Press, Chicago, 1980, pp. 947-949; Martin H. Manser, Alister E. McGrath, J.I. Packer, Donald J. Wiseman, *Zondervan Dictionary of Bible Themes*, Zondervan Publishing House, Grand Rapids, Michigan, 1999, n. 1270; James Swanson, *A Dictionary of Biblical Language. Hebrew Old Testament*, Logos Research Systems, second edition, 2001, n. 9149-9151.

¹⁵ James Hardy Ropes, *Righteousness and „The Righteousness of God” in the Old Testament and in St. Paul*, în „Journal of Biblical Literature”, anul XX (1903), nr. 2, p. 215.

¹⁶ Norman H. Snaith, *The Distinctive Ideas of the Old Testament*, The Westminster Press, Philadelphia, 1946, p. 73; C.H. Dodd, *The Bible and the Greeks*, Hodder&Stoughton, London, 1954, pp. 44-45.

noțiunile de „conștiință”, „închinare”, „justiție”, „lege”, „relații sociale”, „naționalitate” se cuprind în acest concept¹⁷.

Δικαιοσύνη în literatura greacă antică

În literatura greacă, *δίκαιος*, *δικαίωμα* erau folosite pentru a descrie noțiunile de „dreptate”, „dreaptă conduită” sau „dreaptă judecată”¹⁸, iar adjectivul sublinia îndatoririle legale, sociale, dar și religioase¹⁹. În filosofia lui Theognis, conceptul nu îmbracă doar o dimensiune judiciară, ci definește comportamentul adecvat al unui cetățean, în cadrul relațiilor interumane, fiindcă dreptatea cuprinde toate virtuțile²⁰. În timpurile lui Aristotel, dreptatea, într-un sens restrâns și întru altul mai lărgit (împlinirea tuturor îndatoririlor sociale), se manifesta complementar, chiar dacă cu timpul a fost dominată de latura judiciară, critică. În *Republica* lui Platon, dreptatea este descrisă, pentru prima dată, ca o calitate a sufletului, în logica căreia fiecare cetățean își aduce contribuția sa în edificarea unei societăți stabile²¹. Este cunoscut faptul că în centrul vieții sociale grecești (secolele VIII-IV î.Hr.) exista ideea de direcție, cale, ceea ce este drept (*δίκη*)²², în viața politică, etică și religioasă. Atât pentru Hesiod, cât și pentru Solon, legea sau dreapta conduită nu este o

¹⁷J.A. Ziesler, *op. cit.*, p. 38-43. Lynnonett în schimb vine cu o contribuție importantă, arătând că *δικαιοσύνη* este o traducere a cuvântului ebraic *ṭedaká*, care înseamnă lucrarea lui Dumnezeu prin intermediul căreia se împlinește sau se statornicește mântuirea omului. Vezi Stanislao Lynnonett, *La soteriologie paulienne*, în col. „Introduction à la Bible II”, Desclée de Brouwer, Bilbao, p. 840.

¹⁸Horst Balz, Gerhard Schneider, *Exegetical Dictionary of the New Testament*, vol. 1, T.&T. Clark, Edinburgh, 1990, pp. 334-335.

¹⁹James Hope Moulton, George Milligan, *The Vocabulary of the Greek Testament. Illustrated from the Papyri and other Non-Literary Sources*, Hodder and Stoughton Limited, London, 1914-1929, pp. 162-163; Hermann Cremer, Julius Kögel, *Biblisch-Theologisches Wörterbuch des Neutestamentlichen Griechisch*, Verlag Friedrich Andreas Perthes, Stuttgart, 1923, pp. 296-303.

²⁰E. Harrison, *Studies in Theognis together with a Text of the Poems*, Cambridge University Press, 1902, p. 7: *ἐν δὲ Δικαιοσύνη συλλήβδην πᾶσ' ἀρετῆ σι, πᾶς δέ τ' ἀνὴρ ἀγαθός, Κύριε, δίκαιος εἶν.*

²¹J.A. Ziesler, *op. cit.*, p. 49.

²²Frederick William Danker, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature*, ediția a III-a, University of Chicago Press, 2000, p. 250.

invenție a omului la care ceilalți sunt forțați să adere, ci este proveniență divină. Cu timpul, accentul se va muta de pe instanța de judecată divină, ce pedepsește din exterior, pe forurile competente ale imanentului, precum observăm în Heraclit, statornicindu-se legea universală a cosmosului²³.

Δικαιοσύνη în Noul Testament

În Noul Testament, *δικαιοσύνη* se referă, în general, la judecata lui Dumnezeu exercitată prin Iisus Hristos la Parusie (Fapte 17, 31; Apocalipsa 19, 11), respectiv la domnia lui Dumnezeu în mijlocul Bisericii (II Petru 1, 1²⁴). În textul din Matei 3, 15²⁵, *δικαιοσύνη* indică faptul că Iisus se gândește mai degrabă la ceva specific Lui și Sfântului Ioan, decât la un principiu general de genul: Dumnezeu are nevoie ca El să fie botezat de Ioan. În toate celelalte cazuri ale Evangheliei, *δικαιοσύνη* indică o înțelegere de bază a conduitei pe care Dumnezeu o așteaptă de la poporul Său²⁶. Așadar, în episodul Botezului Său, Iisus, prin utilizarea lui *δικαιοσύνη*, este prezentat de evanghelist ca îndeplinind conduita necesară prin care devine plăcut Tatălui. Sfântul Luca, în Fapte 10, 35²⁷, vorbește

²³ Gottlob Schrenk, Gottfried Quell, art. „*δίκη, δίκαιος, δικαιοσύνη, δικαίω, δικαίωμα, δικαίωσις, δικαιοκρισία*”, in „Theological Dictionary of the New Testament”, vol. 2, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1964, pp. 178-179.

²⁴ *Ibidem*, p. 198.

²⁵ „Și răspunzând Iisus, i-a zis: «Lasă acum, că astfel se cuvine ca noi să-mplînim toată dreptatea». Atunci L-a lăsat: (*ἀποκριθείς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν πρὸς αὐτόν ἄφες ἄρτι, οὕτως γὰρ πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πάσαν δικαιοσύνην τότε ἀφήσιν αὐτόν*)” (Anania 2009; NA²⁷).

²⁶ R.T. France, *The Gospel of Matthew*, în col. „The New International Commentary on the New Testament”, Ned B. Stonehouse, F.F. Bruce, Gordon D. Fee (eds.), William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2007, pp. 117-118; Eduard Schweizer, *Das Evangelium nach Matthäus*, în col. „Das Neue Testament Deutsch”, herausgegeben von Gerhard Friedrich, Evangelische Verlagsgesellschaft, Berlin, 1977, pp. 28-29. U. Luz pune o întrebare fundamentală aici: Dreptatea mateiană înseamnă o datorie de conștiință pe care fiecare om trebuie să o îndeplinească sau doar acea jurisdicție veterotestamentară instrumentată în baza sfinteniei Legii? Vezi Ulrich Luz, *El Evangelio Segun San Mateo. Mt 1-7*, vol. 1, Ediciones Sigueme, Salamanca, 1993, p. 208.

²⁷ „Ci, în orice neam, cel ce se teme de El și face ceea ce este drept este primit de El (*ἀλλ' ἐν παντί ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτόν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην δεκτός αὐτῷ ἐστίν*).”

despre faptele bune săvârșite de neamuri, și care au devenit plăcute înaintea lui Dumnezeu, folosind *δικαιοσύνην*, deși *ἐργάζεσθαι δικαιοσύνην* („face ceea ce este drept”) nu este nicidecum suficient pentru mântuire²⁸. Această construcție seamănă izbitor cu cea din Romani 2, 10-11²⁹. Aici, Sfântul Petru își începe discursul lăsând să se înțeleagă faptul că, în ultimele zile, Dumnezeu i-a descoperit un adevăr mai vechi: în fața Creatorului, omul interior primează în fața celui exterior, găsindu-și astfel îndreptarea în Hristos. Adică, dacă cineva primește drept călăuză voia lui Dumnezeu și ascultă de poruncile Sale, îndreptățirea sa nu mai ține cont de origini³⁰.

Așadar, din ceea ce autorul ne prezintă în acest text, două sunt cerințele de bază pentru ca un om să fie îndreptat în Hristos: să se teamă de Dumnezeu și să practice dreptatea de tot felul³¹. Apostolul Ioan, spre deosebire de ceilalți, vorbește despre un *δικαιοσύνη* nedespărțit de dreptatea lui Hristos și, de fiecare dată, oferind substantivului implicații hristologice. Conform textului din Ioan 16, 8³², termenul *δικαιοσύνη* este intercalat între păcat și judecată, formând o triadă, aruncată în plan eshatologic, când Iisus va reveni pentru a judeca lumea atât pentru păcatele ei, cât și pentru că nu a recunoscut dreptatea lui Iisus de a Se fi declarat pe Sine Fiul lui Dumnezeu³³. Dreptatea este menționată doar aici și intră-n strânsă legătură cu

²⁸ Gottlob Schrenk, Gottfried Quell, *Δίκη, δίκαιος, δικαιοσύνη...*, p. 199; Horatio B. Hackett, *A Commentary on the Original Text of the Acts of the Apostles*, Gould and Lincoln, Boston, 1867, p. 183.

²⁹ Luke Timothy Johnson, *The Acts of the Apostles*, în col. „Sacra Pagina Series”, vol. 5, Daniel J. Harrington (ed.), The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 1992, p. 191; I. Howard Marshall, *Faptele Apostolilor*, traducere de Lăcrămioara Novac, Editura Scriptum, Oradea, 2009, p. 202.

³⁰ Alfred Wikenhauser, *Los Hechos de los Apóstoles*, în col. „Biblioteca Herder. Sección de Sagrada Escritura”, vol. 96, Alfred Wikenhauser, Otto Kuss, Joseph Freundorfer, Johann Michl, Georg Richter, Josef Schmid, Karl Staab (eds.), Editorial Herder, Barcelona, 1973, p. 179.

³¹ C.K. Barrett, *The Acts of the Apostles*, în col. „The International Critical Commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments”, vol. 1, J.A. Emerton, C.E.B. Cranfield, G.N. Stanton (eds.), T&T Clark, Edinburgh, 1994, p. 519.

³² „Și El, odată venit, va vădi lumea de păcat și de dreptate și de judecată (*καὶ ἐλθὼν ἐκείνος ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας καὶ περὶ δικαιοσύνης καὶ περὶ κρίσεως*).”

³³ † Bartolomeu Valeriu Anania, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, p. 1576, nota c.

promisiunea din 16, 10, iar celelalte ocurențe, din I Ioan 2, 29; 3, 7, se referă la o conduită dreaptă și morală, implicând îndreptarea întru Hristos, respectiv justificarea³⁴. Sfântul Iacov vorbește în textul său din 1, 20³⁵ despre omul care săvârșește dreptatea, ca fiind parte activă a dreptății lui Dumnezeu. În cazul acesta, *δικαιοσύνη* trebuie înțeles ca sinonim al lui *τὸ δίκαιον* („acțiune dreaptă”). Întreaga frază condamnă mânia ca fiind o piedică în calea dreptății și a lucrării ei³⁶. Autorul Epistolei către Evrei vorbește despre ungerea lui Hristos de Tatăl, ca recompensă pentru viața lui cea dreaptă (1, 9³⁷). Ungerea, de fapt, spune Pr. Prof. Tofană³⁸, sugerează o transformare interioară, servind ca acțiune a Duhului Sfânt; sugerându-ni-se astfel pnevmatizarea Fiului Întrupat. Aici, *δικαιοσύνη* este direct inter-

³⁴ J. Ramsey Michaels, *The Gospel of John*, în col. „The New International Commentary on the New Testament”, Ned B. Stonehouse, F.F. Bruce, Gordon D. Fee (eds.), William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2007, pp. 833-834. Textul din I Ioan 2: 29 începe cu o lungă expunere a conexiunii fundamentale dintre cunoașterea lui Dumnezeu și săvârșirea dreptății (2, 29 - 3, 10) oferind astfel bazele diferențierii fiilor lui Dumnezeu de fiii diavolului. Diferențierea se bazează exclusiv pe această condițională: „Dacă știți că este drept, cunoașteți că oricine face dreptate, este născut din El”. Vezi Colin G. Kruse, *The Letters of John*, în col. „The Pillar New Testament Commentary”, D.A. Carson (ed.), William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2000, p. 113; Brooke Foss Westcott, *The Epistles of St. John: The Greek Text with Notes and Essays*, Macmillan and Co., Cambridge and London, 1892, pp. 82-84.

³⁵ „... căci mânia omului nu lucrează dreptatea lui Dumnezeu (*ὀργή γὰρ ἀνδρός δικαιοσύνην θεοῦ οὐκ ἐργάζεται*).”

³⁶ James Hardy Ropes, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle of St. James*, în col. „The International Critical Commentary”, Alfred Plummer, Francis Brown (eds.), T.&T. Clark, Edinburgh, 1916, pp. 169-170; Mark Edward Taylor, *A Text-Linguistic Investigation into the Discourse Structure of James*, în col. „Library of New Testament Studies”, vol. 311, Mark Goodacre (ed.), T&T Clark International, London, 2006, pp. 50-51; Sophie Laws, *The Epistle of James*, în col. „Black's New Testament Commentaries”, Henry Chadwick (ed.), Adam&Charles Black, London, 1980, p. 81.

³⁷ „Iubit-ai dreptatea și ai urât fărâdelegea; de aceea Te-a uns pe Tine Dumnezeu, Dumnezeul Tău, cu untdelemnul bucuriei mai mult decât pe partenerii Tăi (*ἡγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν διὰ τοῦτο ἔχρισέν σε ὁ θεὸς ὁ θεὸς σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου*).”

³⁸ Pr. prof. dr. Stelian Tofană, *Iisus Hristos, Arbiereu Veșnic după Epistola către Evrei*, ediția a II-a, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, pp. 134-135.

relaționat cu problema credinței (11, 7); în afara acestui spectru, nu prezintă alte conotații teologice³⁹.

În teologia paulină, termenul cunoaște diverse conotații⁴⁰. În predica sa despre dreptatea și îndreptarea aduse de Hristos, Apostolul Pavel enumeră referințe vechitamentare, însă, mai presus de acestea, aduce în discuție pe cele neotestamentare. Pentru Pavel, dreptatea lui Dumnezeu este mijlocul prin care El se comunică oamenilor, făcându-i pe aceștia părtași firii Sale divine, iar prin credință statornicind comuniunea cu aceștia, redimensionând astfel o nouă umanitate⁴¹. Un înțeles deosebit al substantivului este identificat atunci când Sfântul Pavel afirmă că dreptatea este rezultatul unei afirmații a lui Dumnezeu. În Romani 4, 9-12⁴², îndreptarea lui Avraam apare într-o nouă lumină: în virtutea credinței sale, el nu este doar tatăl copiilor săi, ci este tatăl tuturor credincioșilor⁴³. Credința care

³⁹ Paul Ellingworth, *The Epistle to the Hebrews. A Commentary on the Greek Text*, în col. „The New International Greek Testament Commentary”, I. Howard Marshall, W. Ward Gasque (eds.), William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1993, p. 124.

⁴⁰ Ținând cont că Sfântul Pavel folosește frecvent versiunea LXX a Bibliei ebraice în scrierile sale, trebuie să așezăm în ecuație și importanța conceptelor corespondente. Spre exemplu, în engleză *δικαιοσύνη* este tradus fie prin „justificare”, fie prin „dreptate”; uneori aceste etimoane pot avea aceleași conotații, însă alteori nu. De aceea, în efortul interpretării se nasc unele probleme filologice. Vezi Daniel G. Reid, *Dicționarul Noului Testament. Un compendiu de învățătură biblică contemporană într-un singur volum*, Editura Casa Cărții, Oradea, 2008, p. 313.

⁴¹ H. Seebass, *op. cit.*, p. 408.

⁴² Ὁ μακαρισμός οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν περιτομὴν ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν; λέγομεν γὰρ ἐλογίσθη τῷ Ἀβραάμ ἢ πίστις εἰς δικαιοσύνην. Πῶς οὖν ἐλογίσθη; ἐν περιτομῇ ὄντι ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ; οὐκ ἐν περιτομῇ ἀλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ καὶ σημεῖον ἔλαβεν περιτομῆς σφραγίδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι [καὶ] αὐτοῖς [τὴν] δικαιοσύνην, καὶ πατέρα περιτομῆς τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσιν τοῖς ἔχουσιν τῆς ἐν ἀκροβυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ.

⁴³ W. Robertson Nicoll, *The Expositor's Greek Testament*, vol. 2, George H. Doran Company, New York, 1910, pp. 616-617; George Arthur Buttrick, Nolan B. Harmon, *The Interpreter's Bible*, vol. 9, Abingdon Cokesbury Press, New York, Nashville, 1954, pp. 442-444; Otto Michel, *Der Brief an die Römer*, în col. „Kritisch-Exegetischer Kommentar über das Neue Testament”, vol. 4, H.A.W. Meyer, Ferdinand Hahn (eds.), Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1978, p. 166: „Pavel a avut în minte formularea Psalmului 32, 1f, însă fără să respingă nici o dovadă a luminosului Israel, el atacând în realitate doar pe exemplul lui Avraam, construind în subsidiar pentru atingerea scopului său, pe seama textului din Facerea 15, 6, căruia îi oferă o reinterpretare rabinică”.

i-a fost atribuită lui prin intermediul dreptății este, în esență, aceeași cu credința tuturor creștinilor, acesta îndreptându-se în fața lui Dumnezeu nu prin faptele legii mozaice, ci exclusiv prin tăria credinței sale în YHWH. Tot în contextul acestui subiect, Apostolul Pavel scrie Galateni 3, 6⁴⁴, unde accentuează iarăși doar credința patriarhului, fiindcă dacă Avraam n-ar fi ascultat de cuvântul Domnului și ar fi rămas în Ur, în pământul său natal, nu s-ar mai numi acum părintele celor credincioși⁴⁵.

În teologia paulină, *δικαιοσύνη* este văzut ca dar al lui Dumnezeu așezat în credinciosul Său, iar textul din Romani 5, 17⁴⁶ este grăitor în acest sens. De fapt, acest verset așază în discuție contrastul divizării subiectului uman, care în logica paulină se rezumă strict la *σαρκικός άνθρωπος* („omul trupesc”), respectiv *πνευματικός άνθρωπος* („omul duhovnicesc”⁴⁷). Țelul Apostolului, aici, nu este acela de a prezenta o imagine fatalistă prin analogia Adam-moarte, ci din contră, vrea să arate că numai printr-unul singur, Iisus Hristos, dreptatea și harul trec ca moștenire celui credincios și drept, aceasta fiind darul lui Dumnezeu. Datorită acestei redactări pauline, coroborată cu mărturia universală din v. 15f, nu mai există nici o limită, harul dăruindu-se tuturor (*πάντας*). Acel *πάντας* din v. 18 trebuie obligatoriu înțeles ca fiind șansa revenirii (reîntoarcerii) fiecărui om⁴⁸. Datorită prezenței numelui lui Hristos în interiorul

⁴⁴ „... Așa cum Avraam a crezut în Dumnezeu și i s-a socotit lui aceasta ca dreptate (*Καθώς Αβραάμ ἐπίστευσεν τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην*).”

⁴⁵ Don Earl Boatman, *Guidance from Galatians*, în col. „Bible Study Textbook Series”, College Press, Joplin, Missouri, 1987, p. 100; James D.G. Dunn, *The Epistle to the Galatians*, în col. „Black’s New Testament Commentaries”, Henry Chadwick (ed.), A&C Black, London, 1993, p. 160: „Nu se ascunde nimic artificial în spatele acestei referințe către Avraam. El era considerat de toți ca fiind tatăl poporului evreu, fondatorul nației. Poporul israelitean însuși se considera sămânța lui Avraam, iar această descendență era înțeleasă ca simbol al mândriei”.

⁴⁶ „Că dacă prin greșeala unuia moartea a domnit printr-unul, cu mult mai mult cei ce primesc prisosința harului și a darului dreptății vor domni în viață prin unul Iisus Hristos (*εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν διὰ τοῦ ἑνός, πολλῶ μᾶλλον οἱ τὴν περισσεΐαν τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες ἐν ζωῇ βασιλεύσουσιν διὰ τοῦ ἑνός Ἰησοῦ Χριστοῦ*).”

⁴⁷ Diac. dr. Grigorie T. Marcu, *Antropologia paulină*, în col. „Seria Teologică”, vol. 20, Sibiu, 1941, pp. 102-103.

⁴⁸ Ulrich Wilckens, *Der Brief an die Römer*, în col. „Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament”, herausgegeben von Josef Blank, Rudolf Schnackenburg, Eduard Schweizer, Ulrich Wilckens, vol. 6/1, Benziger Verlag, Zürich, 1978, p. 325.

acestui text, Pavel nu prezintă aici o simplă comparație între Adam și Hristos, ci semnaleză o creștere infinită: *πολλῶ μᾶλλον*⁴⁹.

„Dreptatea credinței” este o altă extensie paulină, îndreptarea fiind dăruită de Dumnezeu prin intermediul credinței, convingere afirmată de Pavel în contrast cu experiența lui anterioară, unde, exclusiv pe baza Legii, el se vedea pe sine ca fiind „fără prihană”⁵⁰. În textul din Filipeni 3, 6⁵¹, Sfântul Pavel își prezintă fosta sa viață, sinonimă cu a fariseilor, care, în puritanismul lor exacerbat, se separau de cei păcătoși și, căutând să aplice preceptele legii în viața lor de zi cu zi, se considerau drepti în fața lui Dumnezeu⁵². Prin urmare, *δικαιοσύνη*, în acest context, înseamnă calitatea superioară

⁴⁹ Douglas Moo, *The Epistle to the Romans*, în col. „The New International Commentary on the New Testament”, Ned B. Stonehouse, F.F. Bruce, Gordon D. Fee (eds.), William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1996, p. 339; Leon Morris, *The Epistle to the Romans*, în col. „The Pillar New Testament Commentary”, D.A. Carson (ed.), William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1988, p. 236: „Din nou avem o clauză condițională, dar care implică faptul că ea a fost împlinită... Apoi Pavel mută atenția asupra acestei construcții: *cu mult mai mult*, condamnarea a fost dată cu justețe, păcatul a primit ceea ce merită - moartea. Însă nu așa stau lucrurile și în privința harului. Nu poți măsura harul în termeni de echivalență sau în termeni strict juridici. Harul este cu mult mai generos. Harul abundă din belșug”.

⁵⁰ Daniel G. Reid, *op. cit.*, p. 316.

⁵¹ „... după râvnă, prigonitor al Bisericii; după dreptatea cea din lege, fără prihană (*κατὰ ζήλος διώκων τὴν ἐκκλησίαν, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἄμemptος*).”

⁵² John Reumann, *Philippians. A New Translation with Introduction and Commentary*, în col. „The Anchor Yale Bible”, vol. 33B, John J. Collins (ed.), Yale University Press, New Haven, London, 2008, p. 484. Această realitate opozabilă dintre iudeul împlinitor al legii și creștinul îndreptățit prin harul lui Hristos, reconfigurează accente dramatice în textul de la Romani 7, 17, subliniind totodată drama care se consumă în forul lăuntric al omului încă nebotezat, nenăscut la o viață nouă, dar care, după „omul cel lăuntric”, se bucură de Lege (v. 22) și tânjește să o îplinească, însă datorită faptului că „omul cel dinafară” (al mădularelor sale, al trupului său) nu-i oferă concursul, acesta sucombă. Toate acestea din cauza faptului că omul trupesc își are propria lege, una a păcatului, care intră în contradicție evidentă cu Legea lui Dumnezeu. A se vedea Claudia Baracchi, *Aristotle's Ethical as First Philosophy*, Cambridge University Press, 2008; Ernst Käsemann, *Essays on New Testament Themes*, în col. „Studies in Biblical Theology”, vol. 41, SCM Press, London, 1964, p. 119; Emma Wasserman, *The Death of the Soul in Romans 7: Revisiting Paul's Anthropology in Light of Hellenistic Moral Psychology*, în „Journal of Biblical Literature”, anul CXXVI (2007), nr. 4, pp. 795-800.

a unui caracter fără pată; însă toată îndreptarea care vine în urma împlinirii legii, Pavel o socotește ca fiind o nimica toată, în comparație cu îndreptarea care vine prin harul Jertfei lui Hristos. Mai mult decât atât, el consideră toată această „neprihănire” dobândită prin lege ca fiind o pagubă, și aceasta doar de dragul lui Hristos (v. 7)⁵³.

În Efeseni 4, 24⁵⁴, Pavel asociază sfințeniei substantivul *δικαιοσύνη*, așezându-l totodată în opoziție cu faptele omului cel vechi. Omul cel nou sau omul cel dinlăuntru (II Corinteni 4, 16) se înnoiește zilnic, spune Sfântul Ioan Gură de Aur⁵⁵, exersându-și virtuțile și înfruntând relele, chinuindu-și trupul său pentru ca sufletul să devină aur lămurit în foc. Expresia *καινὸν ἄνθρωπον* („omul cel nou”⁵⁶) mai apare o singură dată, în Efeseni 2, 15, și intră în strânsă legătură cu antiteza ei *ὁ παλαιὸς ἡμῶν* (Romani 6, 6); în afara acestui cadru ea nu poate fi explicată⁵⁷. Această expresie este o creație pur paulină, ea neputându-se găsi nici în scrierile antice, nici în LXX, și nici

⁵³ G. Walter Hansen, *The Letter to the Philippians*, în col. „The Pillar New Testament Commentary”, D.A. Carson (ed.), William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2009, pp. 228-229; Chas J. Ellicott, *St. Paul's Epistles to the Philippians, Colossians and to Philemon*, Gould&Lincoln, Boston, New York, 1865, p. 82; Bernhard Weiss, *Der Philipper Brief*, Verlag von Wilhelm Heress, Berlin, 1859, pp. 236-237.

⁵⁴ „Și să vă îmbrăcați în omul cel nou, cel zidit după Dumnezeu în dreptatea și sfințenia adevărului (*καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ σοφίᾳ τῆς ἀληθείας*).”

⁵⁵ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Tâlcuiri la Epistola a doua către Corinteni*, traducere de Theodosie Athanasiu, Editura Sofia, București, 2007, p. 95.

⁵⁶ George H. van Kooten, *The Two Types of Man in Philo of Alexandria and Paul of Tarsus. The Anthropological Trichotomy of Spirit, Soul and Body*, în col. „Philosophische Anthropologie in der Antike”, Ludger Jansen, Christoph Jedan, hrsg., Ontos Verlag, Frankfurt, 2010, p. 298: „Darul duhului este dovada unei eshatologii realizate. Restaurarea duhului omului este rezultatul darului eshatologic al Sfântului Duh, care își face deja simțită lucrarea (I Tesaloniceni 4, 8; II Corinteni 1, 22; Romani 5, 5; 8, 15.23). În contextul textului din I Corinteni 15, Pavel este de părere că deși Duhul Sfânt este lucrător, totuși nu este experiat în totalitate. Numai la sfârșitul timpurilor, Duhul va transforma trupurile fizice în trupuri spiritualizate (I Corinteni 15, 44-49)”.

⁵⁷ Sfântul Maxim Mărturisorul afirmă că sufletul și trupul nu pot exista separat, fiindcă între ele se creează o legătură organică, folosind pentru a fi mai bine înțeles expresia „natura compusă” (*φύσις σύνθετος*), aspect ce implică atât independența reciprocă a celor două elemente, cât și relația lor indisolubilă. Unirea lor petrecându-se încă de la început, astfel respingându-se concepția origenistă despre preexistența sufletelor, dar și ideea potrivit căreia trupurile au fost create ca o consecință firească a căderii în păcat. A se vedea Lars Thunberg, *Antropologia teologică a Sfântului Maxim Mărturisorul. Microcosmos și Mediator*, traducere de Anca Popescu, Editura Sofia, București, 2005, pp. 112-116.

în vreo altă carte a Noului Testament; ea trimitând către omul cel vechi, omul carnal⁵⁸, omul supus încă stricăciunii, concupiscentei și a pornirilor firii egolare, legea păcatului locuind în mădularele sale (Romani 7, 23)⁵⁹. În gândirea paulină, omul păcatului este sclavul plăcerilor (Romani 6, 17), este omul vândut sub păcat (Romani 7, 14⁶⁰); imaginea aceasta fatalistă a păcatului încorsetând atât iudeii cât și neamurile, astfel că toți sunt sub blestemul păcatului (Romani 3, 9⁶¹). Însă odată cu Învierea lui Hristos, omul devine liber păcatului, trăind sub auspiciile harului. Tocmai de aceea Apostolul insistă pe reînnoirea vieții, în baza unui proces continuu (Tit 2, 12). Astfel ia naștere noul om sau omul duhovnicesc, schimbarea aceasta are loc prin credința și prin lucrarea Sfântului Duh, Hristos devenind îndreptarea noastră, ca noi să putem în sfințenie să ne asemănăm firii divine⁶². Așadar, creștinii reînnoiți în duhul minții lor fac deja parte din noua creație a lui Dumnezeu (Efeseni 2, 10), tocmai de aceea comportamentul lor trebuie să se ghideze conform principiilor lui

⁵⁸ Termenul *σάρξ*, împreună cu derivatele lui, este mult mai folosit în Epistola către Romani decât oricare alte referințe antropologice (aprox. 26 ocurențe), însă el nu intră în strânsă legătură cu situația Bisericii din Roma. Este folosit cel mai adesea într-un context parenetic (Romani 13-14), o singură dată în contextul strănerii ajutoarelor pentru Biserica din Ierusalim (Romani 15, 27) și o singură dată în prolog (Romani 1, 3); marea masă a ocurențelor termenului se regăsesc între capitolele 6-8 (17, dintr-un total de 26). Vezi Robert Jewett, *Paul's Anthropological Terms. A Study of their use in Conflict Settings*, E.J. Brill, Leiden, 1971, p. 135.

⁵⁹ Diac. dr. Grigorie T. Marcu, *op. cit.*, pp. 106-107; Robert H. Gundry, *Sōma in Biblical Theology with Emphasis on Pauline Anthropology*, în col. „Society for New Testament Studies Monograph Series”, vol. 29, Matthew Black, R.M. Wilson (eds.), Cambridge University Press, Cambridge, 1976, p. 206; Ulrich Volp, *Die Würde des Menschen. Ein Beitrag zur Anthropologie in der Alten Kirche*, în col. „Supplements to Vigiliae Christianae”, vol. 81, J. den Boeft, J. van Oort, W.L. Petersen, D.T. Runia, C. Scholten, J.C.M. van Winden (eds.), Brill, Leiden, Boston, 2006, pp. 120-121.

⁶⁰ Brice L. Martin, *Christ and the Law in Paul*, în col. „Supplements to Novum Testamentum”, vol. 62, C.K. Barrett, A.F.J. Klijn, J. Smit Sibinga (eds.), Brill, Leiden, New York, 1989, pp. 69-70.

⁶¹ Heikki Räisänen, *Paul and the Law*, în col. „Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament”, vol. 29, Jörg Frey, Markus Bockmuehl, James A. Kelhoffer, Hans-Josef Klauck (hrsg.), J.C.B. Mohr, Tübingen, 1987, p. 97.

⁶² Wilbur Fields, *The Glorious Church. A Study of Ephesians*, College Press, Joplin, Missouri, 1992, pp. 138-139; Helge Stadelmann, *Epistola către Efeseni*, Editura Lumina Lumii, Sibiu, 2001, pp. 168-169.

δικαιοσύνη – aceștia trebuie să fie drepecți fiindcă și Hristos este drept, sfinți deoarece și El este Sfânt⁶³.

Sfântul Apostol Petru prezintă în mare parte aceeași situație, textul I Petru 2, 24⁶⁴ sugerându-ne un *δικαιοσύνη* folosit drept un dativ al reverenței. Atât în acest context, cât și în cel din I Petru 3, 14, *δικαιοσύνη* poartă sensul de „comportament drept, adecvat”, cât și cel de „a trăi întru dreptate”, „a face doar ceea ce este drept”. Fie că ne referim la Israelul antic, fie la cercurile creștinești timpurii, *δικαιοσύνη* denotă împlinirea voii lui Dumnezeu de către om (Iov 27, 6; Psalm 45, 7; Matei 3, 15⁶⁵). Înțelegându-l astfel pe Sfântul Apostol Petru, ținând cont și de valențele lui *δικαιοσύνη* în toate celelalte ocurențe neotestamentare, putem spune că marele pescar folosește acest termen în intenția de-a oferi o imagine a ceea ce constituie această lume nouă recapitulată în Hristos, mobilul ei fiind, prin excelență, dreptatea, neprihănirea, în contrast evident cu lumea cea veche supusă stricăciunii și nedreptății de tot felul. Așadar, în pământul cel nou, în pământul eshatologic, va domni dreptatea, orice fel de neleguire nemaiaivându-și locul. După cum observăm, în gândirea petrină, *δικαιοσύνη* declină aceleași direcții ca ale predecesorilor săi, oferind o imagine complementară, cu atât cu cât el alege să plaseze acțiunea într-o perspectivă eshatologică.

Concluzii

În Vechiul Testament, registrul semantic al lui *δικαιοσύνη* subliniază de regulă acțiunea de judecată inițiată de forurile competente (de regulă judecata venea direct de la YHWH), restabilind astfel echilibrul moral al comunității.

⁶³ Peter T. O'Brien, *The Letters to the Ephesians*, în col. „The Pillar New Testament Commentary”, D.A. Carson (ed.), William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1999, p. 332; Martin Kitchen, *Ephesians*, în col. „New Testament Readings”, John Court (ed.), Routledge, London, 1994, p. 123: „Îndreptarea respectiv dreptatea au împreună o dimensiune corporativă, trăgându-și seva din Învierea lui Iisus, prin care Trupul Său a fost slăvit atunci când a înviat pentru îndreptarea noastră (Romani 4, 25)”.

⁶⁴ „El, Cel ce pe lemn, a purtat în trupul Său păcatele noastre, pentru ca noi, morți fiind păcatelor, să-i viețuim dreptății; El, cu a Cărui rană v-ați vindecat (*ὅς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον, ἵνα ταῖς ἀμαρτίαις ἀπογενόμενοι τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν, οὗ τῷ μώλωπι ἰάθητε*).”

⁶⁵ John H. Elliott, *I Peter*, în col. „The Anchor Yale Bible”, vol. 37B, Doubleday, New York, 2000, p. 535.

În Evanghelii, conceptul se referă de cele mai multe ori la conduita pe care Dumnezeu o pretinde poporului Său. În teologia paulină, termenul este mult mai complex: dreptatea este mijlocul prin care Dumnezeu comunică credincioșilor harul Său. Dreptatea intră în strânsă legătură cu credința, dreptatea este un dar al lui Dumnezeu. Și nu în ultimul rând, sfințenia, ca roadă a omului cel nou, este rezultatul direct al îndreptării prin credință.